

**ЛИСТ ШВЕДСЬКОГО КАНЦЛЕРА КАРЛА ПІПЕРА
ДО ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ СТАНІСЛАВА ЛЕЩИНСЬКОГО
ПРО І. МАЗЕПУ
ВІД 21 вересня 1705 р.**

Коментар та примітки **Сергія Павленка**,
переклад з латинської мови **Максима Мешкового**

DOI: 10.58407/litopis.230409

© М. Мешковой, С. Павленко, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6081-0644>, <https://orcid.org/0000-0002-5388-6875>

У публікації вперше представлений переклад українською мовою листа шведського канцлера К. Піпера до польського короля С. Лещинського. У ньому високопосадовець Карла XII дає від імені свого короля згоду надати гарантію гетьману І. Мазепі та його однодумцям, а також захист, опіку, в разі, якщо вони підтвердять своє бажання позбутися залежності від Москви.

Ключові слова: лист, гетьман, Піпер, Лещинський, Карл XII, переговори.

Ряд документальних свідчень дає підставу стверджувати, що вже в 1702–1703 рр. почалися таємні зносини представників Речі Посполитої з гетьманом Іваном Мазепою та його довіреними особами про роль України в планах звільнення від залежності від Московії. Російський посол у Відні П. Голіцин у червні 1702 р. доповідав у Москву: «Киев и козаки – верны ль они нам?.. А здесь о том подлинно известны, что Республика (Річ Посполита – С.П.) и кардинал с казаки черкасскими и трактаты учинили, вольность и шляхетство им обещают»¹.

Як повідомляв із Москви австрійський посол Отто Плеер 10 травня 1703 р., «попередньої неділі спішно прибув вершник від козацького гетьмана Мазепи з України до головного табору царського маєстату. Він привіз листи, що до нього (Мазепи) писали Огінський і Вишневецький, які радили йому, як перехитрити царя... та зі всім козацьким військом виступити проти Москви; крім того, він (вершник) приніс вістку, що до гетьмана прибуло турецьке посольство»².

Обраний 12 липня 1704 р.³ королем та коронований 3–4 жовтня 1705 р.⁴ Станіслав Лещинський одразу починає шукати контакту з Мазепою⁵, щоб залучити його на свій бік і використати в польських інтересах. Водночас ішов процес укладення ним шведсько-польського договору, згідно з яким Карл XII, у випадку поразки Росії, мав повернути Польщі втрачені раніше землі, тобто Україну, а взамін отримати компенсацію – Курляндію⁶.

У зв'язку з цим С. Лещинським було підготовлено робочий меморіал, переданий шведській стороні:

«1) Запитується гарантія від Його Священної Королівської Величності для пана Мазепи та його вірного товариства, з огляду на потребу зважити на його [Мазепи] особу, майно та честь у випадку, якщо він забезпечить та реалізує те, що передбачається провадитися стосовно справи ясновельможного Короля Ст[аніслава].

2) План полягає в тому, щоб в той само час і в тому місці, коли прибуле військо подасть знак, йому [Мазепі] було надано сприяння, щоб у нього була підстава для передання

¹ Цит. за: Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII. Москва: Изд-во социально-экономической литературы, 1958. С. 66.

² Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен: Український вільний університет, 1988. С. 89.

³ Forycski M. Stanisław Leszczyński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2016. S. 63.

⁴ Cieślak E. Stanisław Leszczyński. Wrocław: Ossolineum, 1994. S. 49.

⁵ У 1708 р. С. Лещинський повідомляв у Версаль, зазначаючи: «Я працюю з Мазепою уже п'ять років» (Цит. за: Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII. С. 66). Документальних свідчень про це не маємо. Проте, очевидно, польський король мав на увазі діяльність його команди, опозиційної Августу II. Саме вона справді активно прагнула залучити до таємного союзництва у власних інтересах гетьмана І. Мазепу.

⁶ Кочегаров К. «Что делать с Украиной?»: Станислав Лещинский и гетман Мазепа в 1705 г. *Quaestio Rossica*. Т. 6. 2018. № 2. С. 335–336.

себе разом із військом [у розпорядження командування]. Із цією метою він сам не вирушає з військом уперед до того часу, поки діло не буде укладено. Він також не направляється до тих місць, де він міг би приєднатися або до нашого війська під Краківським табором, або до Московської [армії].

3) Така гарантія може бути надана в загальних виразах: «якщо він [Мазепа] звершить щось в обслуговування справі ясновельможного Короля Ст[аніслава], то в майбутньому буде проявлено турботу про особу, честь і майно як його самого, так і його товаришів»⁷. Крім того, «Його Священна Королівська Величність [Король] Швеції надасть запевнення від імені ясновельможного Короля Станіслава, що останній має намір, разом із означеним гетьманом, власною рукою докластися до всього погодженого»⁸.

Нижче знайомимо з відповіддю шведського канцлера К. Піпера на ці пропозиції. Цей лист свого часу без перекладу опублікував російський історик М. Устрялов⁹. Однак його практично не використовували фахівці, лише лаконічно переказували зміст цього важливого документа. Останній вперше подаємо в перекладі українською мовою.

Лист К. Піпера М. Устрялов знайшов в тодішньому Московському головному архіві¹⁰ (Шведські справи 1705 р.).

До гетьмана, який стояв із військом під Замостям¹¹, С. Лещинський невдовзі послав свого агента, шляхтича Франца Вольського¹². Йому на руки дали інструкцію¹³, про що говорити¹⁴, а також лист К. Піпера, який мав підтвердити серйозність цих переговорів.

І. Мазепа, котрий боявся провокацій, надіслав ці пропозиції та лист Піпера до С. Лещинського¹⁵ Петру I¹⁶, Ф. Головіну¹⁷, а посланців, арештувавши¹⁸, залишив біля себе, мотивуючи тим, що його може перехопити противник¹⁹. Пропозиції ставленика шведського короля були цікаві («мне князство Малороссийское..., а Войску Запорожскому вдвое волностей прибавку»²⁰), однак особа їх автора не викликала довіри. Як повідомляв у Москву з Польщі князь Г. Долгорукий, С. Лещинський – «человек молодой»²¹ і в Речі Посполитой незнатной и кредиту не имеет, что не токмо иные поляки, но которые ближние ево в Польше свойственники, ни во что ево ставят и слышать о выборе его не хотят»²².

Разом із тим І. Мазепа, проінформувавши Петра I про пропозиції нового польського короля зрадити царя, водночас дав зрозуміти ініціаторам зміни статусу України, що їхні міркування розглянуть. Про це ми дізнаємося з листа С. Лещинського до К. Піпера: «Щодо новини, яку я маю від Мазепа на цей момент, то повідомляю про неї Його Величності через Подавача цього листа, коли він матиме честь сказати Нашій Ясновельможності про

⁷ С. Лещинський, прагнучи союзу з Мазепою, водночас був малоконкретний в своїх планах щодо України. Серед чорнових паперів литовського підканцлера С. Шуки збереглася записка того часу «Що робити з Україною?». У ній йдеться про те, що у разі поновлення влади Речі Посполитої над Правобережжям та Лівобережжям там не передбачалося гетьманське правління, а планувалося утворити Українську економію («Prowincia Oeconomica Regia») під безпосереднім управлінням польського короля (Кочегаров К. «Что делать с Украиной?»... С. 334). Зрозуміло, це був лише проєкт, але він був показовий у тому плані, що велика частина еліти Речі Посполитої мислила подібно, тобто у разі захоплення українських земель їм не надали б такого ж статусу, як ВКЛ.

⁸ Меморіал Станіслава Лещинського 1705 року (Державний архів Швеції) [Переклад з латини Олександра Малишева за участю Класа Гейрута]. *Скарби шведських архівів. Документи з історії України / Упорядниця Марина Тратнер*. Одеса: Музей української книги, 2021. С. 84.

⁹ Піпер Станіславу Лещинському (21 сентября 1705 г.). *Устрялов Н. История царствования Петра Великого*. Санкт-Петербург: Тип-я II-го отделения собств. его имп. вел. канцелярии, 1863. Т. 4. Часть II. Приложения. С. 355–356.

¹⁰ Нині Російський державний архів давніх актів.

¹¹ Костомаров Н. Исторические монографии и исследования. Санкт-Петербург: Тип-я М. Стасюлевича, 1905. Книга VI. Т. 16. С. 539.

¹² Андрусак М. Зв'язки Мазепа з Станіславом Лещинським і Карлом XII. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. Львів, 1933. Т. 152: Праці Історично-філософської секції. С. 38.

¹³ Оригінал її не зберігся, а існує переклад російською, із яким ознайомилися царські урядовці.

¹⁴ 1705, вересня 23. Варшава. Таємна інструкція від короля Станіслава Вольському, посланому до гетьмана Мазепа. *Доба гетьмана Івана Мазепа в документах / Упорядник С. Павленко*. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2007. С. 667–668.

¹⁵ Станіслав Лещинський надіслав цей лист гетьману, аби переконати його, що шведська сторона прагне до співпраці з верхівкою Гетьманщини.

¹⁶ 1705, жовтня 13. З обозу під Замостям. Лист гетьмана І. Мазепа до Петра I. *Доба гетьмана Івана Мазепа в документах*. С. 216–218.

¹⁷ Письмо И. Мазепа Ф. Головину (18 октября 1705 г.). *Письма и бумаги императора Петра Великого* (далі – ПБПВ). Санкт-Петербург: Государственная тип-я, 1893. Т. 3. С. 1014.

¹⁸ Деталі арешту, допит Ф. Вольського детально описав у своїй студії К. Кочегаров («Что делать с Украиной?»... С. 336–342).

¹⁹ 1705, жовтня 13. З обозу під Замостям. Лист гетьмана І. Мазепа до Петра I. *Доба гетьмана Івана Мазепа в документах*. С. 217.

²⁰ Чит. за: Письмо Мазепа Ф. Головину (4 октября 1705 г.). *Кочегаров К. «Что делать с Украиной?»... С. 341.*

²¹ Народився 20 жовтня 1677 р. у Львові.

²² Письмо Г. Долгорукого Ф. Головину (1704 г.). *Соловьев С. История России с древнейших времен. Издание 2-е. Санкт-Петербург: Изд-е. высочайше утвержденного товарищества «Общественная польза», 1896. Кн. 3. Т. XV. С. 1295.*

те, про що говорить Прохач, котрий хоче посприяти своєю владою для того, щоб одна така велика праця була повністю завершена»²³. Державний королівський радник Самюель Барк у листі від 18 жовтня 1705 р. до державного історіографа Улофа Хермеліна вказав на започаткування таємних зносин із гетьманом: «Якби переговори з Мазепою пройшли позитивним чином, це була б головна лінія / межа»²⁴.

Не знаємо, на якому етапі призупинилися ці перемовини. Проте гетьман отримав чіткий сигнал, що від нього та війська Гетьманщини чекають радикального вибору на користь Швеції у разі поновлення наступу каролінців на Московію.

Лист К. Піпера до С. Лещинського

Найснішій та наймогутнішій королю! Після отримання вашого листа не мав я нічого більш важливого, аніж пильно й із усією точністю передати священній королівській величності, пану моему милостивому суть описаної вашою величністю справи з гетьманом козаків паном Мазепою. А позаяк священна королівська величність охоче годиться до усього, що сприяє благополуччю вашої величності, то й у цьому ділі він не заперечував проти надання гарантії²⁵, котру заради своєї безпеки попросив пан Мазепа, щоб тільки листовно або через надійного посланця він сам про це бажання сповістив священну королівську величність, а також заявив би про серйозність свого наміру²⁶ перейти на сторону вашої величності²⁷. Отже, за цих тільки обставин²⁸, тобто якщо священна королівська величність буде краще знати²⁹, на чому ваша величність вирішила постановити³⁰ з паном Мазепою, а також як ці дві речі³¹ буде зроблено, тоді священна королівська величність висловлює готовність завірити вищеназваного гетьмана в тому, що захистить не тільки його самого, його статки й честь³², але й прийме під свою опіку³³ також і його вірних друзів. Про що повідомивши вашій милостивій величності за наказом свого короля, я залишаюсь навіки з повагою

*Вашої величності
табір під Блонею
21 вересня 1705 р.*

*Вашої величності
скромний слуга
К. Піпер*

LETTER FROM SWEDISH CHANCELLOR KARL PIEPER TO THE POLISH KING STANISLAW LESZCZYNSKI ABOUT I. MAZEPA DATED 21 OF SEPTEMBER, 1705

The publication presents for the first time an Ukrainian translation of a letter from the Swedish Chancellor K. Piper to the Polish King S. Leszczynski. In it, the high-ranking official of Charles XII gives his king's consent to provide guarantee to Hetman I. Mazepa and his associates, as well as protection and patronage, if they confirm their desire to get rid of dependence on Moscow.

Key words: letter, hetman, Pieper, Leszczynski, Charles XII, negotiations.

Павленко Сергій Олегович – історик, заслужений журналіст України, шеф-редактор наукового журналу «Сіверянський літопис», (просп. Миру, 13/106, м. Чернігів, 14021, Україна).

Pavlenko Sergiy – historian, honored journalist of Ukraine, editor-in-chief of the scientific historical journal «Siverian chronicle» (13/106 Myru Avenue, Chernihiv, 14021, Ukraine).

E-mail: PavlenkoSO1955@gmail.com

Мешковой Максим Миколайович – історик, службовець Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) ГмбХ.

Meshkovoi Maksym – a historian, an employee of the German society for international cooperation (GIZ) GmbH.

E-mail: maksimmeshkovoy@gmail.com

Дата подання: 10 серпня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 29 серпня 2023 р.

²³ Недатований лист Станіслава Лещинського до К. Піпера (1705 р., Державний архів Швеції) [Переклад з французької Є. Луняка]. *Скарби шведських архівів. Документи з історії України / Упорядниця Марина Траттнер. Одеса: Музей української книги, 2021. С. 78).*

²⁴ Лист Самюеля Барка до Улофа Хермеліна (18 жовтня 1705 р.) (Там само. С. 80).

²⁵ prestanda cautione.

²⁶ seriamque sibi voluntatem.

²⁷ ad partes...transeundi.

²⁸ tum quoque.

²⁹ certius de iis rebus reddita fuerit.

³⁰ transigere constitit.

³¹ Особисте прохання Мазепа про гарантію безпеки та підтвердження серйозності свого наміру – М.М.

³² personam, fortunam ac honorem.

³³ in patrocinium suum.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мешковой, М., Павленко, С. Лист шведського канцлера Карла Піпера до польського короля Станіслава Лещинського про І. Мазепу від 21 вересня 1705 р. *Сіверянський літопис*. 2023. № 4. С. 117–120. DOI: 10.58407/litopis.230409.

Цитування за стандартом APA

Meshkovi, M., Pavlenko, S. (2023). Lyst shvedskoho kantslera Karla Pipera do polskoho korolia Stanislava Leshchynskoho pro I. Mazepu vid 21 veresnia 1705 r. [Letter from Swedish Chancellor Karl Pieper to the Polish King Stanislaw Leszczyński about I. Mazepa dated 21 of September, 1705]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 117–120. DOI: 10.58407/litopis.230409.

